

LA FALANGE TRIOMFAL A MADRID, EL 1953: L'EXPONENT PERSONAL DE LA RIBERA D'EBRE

ANTONI GAVALDÀ TORRENTS

Professor titular de Didàctica de les Ciències Socials de la URV

(ORCID: 0000-0002-6533-121X)

antoni.gavalda@urv.cat

[Data de lliurament i acceptació: juliol de 2021]

PARAULES CLAU:

franquisme, mobilització,
FET y de les JONS, Ribera
d'Ebre, Madrid

PALABRAS CLAVE:

franquismo, movilización,
FET y de las JONS, Ribera
d'Ebre, Madrid

KEYWORDS:

Francoism, mobilisation,
FET and the JONS, Ribera
d'Ebre, Madrid

RESUM

El falangisme celebrà a Madrid el seu únic congrés en la seva llarga trajectòria, el 1953. Hi sumà una apoteòsica concentració falangista a l'estadi de Chamartín, complementària en xifres, que van de les cent cinquanta a les dues-centes mil persones assistents. El règim mostrà múscul després d'anys d'ostracisme, pel fet que els Estats Units de Nord-amèrica, les potències europees i els organismes internacionals havien obert el cercle que havia ofegat un Estat espanyol, tancat en si mateix, amb pocs aliats. En aquesta circumstància la Falange intentà recompondre forces front a altres grups del règim que postulaven vies menys dogmàtiques. La concentració a Chamartín va voler demostrar la potència de la Falange. S'hi indica l'acte en si, els discursos i les reaccions des del falangisme i la corresponsalia estrangera. En aquesta tessitura s'hi assenyalen els comandaments provincials i els falangistes de la Ribera d'Ebre que hi assistiren, poble a poble.¹

RESUMEN

El franquismo celebró en Madrid el único congreso de su larga trayectoria en 1953, sumando una apoteósica concentración falangista en el estadio de Chamartín, complementaria

en cifras, que van de las ciento cincuenta a las doscientas mil personas. El régimen enseñó músculo tras años de ostracismo, toda vez que los Estados Unidos de Norteamérica, las potencias europeas y los organismos internacionales abrieron el círculo que había ahogado a un Estado español cerrado en sí mismo y con pocos aliados. En tal circunstancia, la Falange intentó recobrar fuerzas frente a otros grupos del régimen que defendían vías menos dogmáticas. La concentración en Chamartín quiso demostrar la potencia de la Falange. En el artículo se narra el propio acto, así como los discursos y las reacciones desde el falangismo y la corresponsalía extranjera. En esta tesitura se señalan los mandos provinciales y los falangistas de la Ribera d'Ebre que asistieron, pueblo a pueblo.

ABSTRACT

The Falangists held the only congress of the party's long history in Madrid in 1953, climaxing in a huge rally in Chamartín stadium attended by between 150,000 and 200,000 people. It was a show of strength by the regime to mark the end of years of ostracism, as the United States of America, the European powers and international bodies had finally released the stranglehold that had kept the Spanish State inward-looking, with few allies. In these circumstances, the Falange was trying to rebuild its strength to take on other groups in the regime that were proposing less dogmatic pathways. The Chamartín rally was intended to show the power of the Falange, as demonstrated by the event in itself, the speeches and the reactions of both the Falangists themselves and foreign correspondents. In this context we highlight the provincial party leaders and Falangists of Ribera d'Ebre who attended, town by town.

PRESENTACIÓ

Falange Española Tradicionalista y de las JONS (FET y de las JONS) va ser l'únic partit-sindicat del franquisme. L'articulació provingué de tres partits diferents: Falange Española (FE), sorgida l'octubre del 1933, comandat per José Antonio Primo de Rivera; les Juntas de Ofensiva Nacional-Sindicalista (JONS) dirigides per Onésimo Redondo i Ramiro Ledesma Ramos, de les quals fusionades el febrer del 1934 amb FE en sortí Falange Española de las JONS (FE de las JONS); i la Comunió Tradicionalista, o sigui els carlins, els quals el 19 d'abril de 1937, no sense reticències, s'unificaren amb els dos anteriors, i en sorgí la definitiva Falange Española Tradicionalista y de las JONS (FET y de las JONS). La maniobra

“LES XIFRES D'ASSISTENTS PER COMARQUES I PER MUNICIPIS VA SER DESIGUAL. LA RIBERA D'EBRE S'HI ABOCÀ AMB ESCREIX, JA QUE FOU LA COMARCA QUE HI APORTÀ MÉS GENT: 173 PERSONES. EL NOMBRE DE FALANGISTES I EL PERCENTATGE D'ASSISTENTS LOCALS RESPECTE A LA POBLACIÓ ÉS DESTACABLE.”

del general Franco, autoproclamat jefe de la Falange, serví per tenir collats els possibles moviments políticsocials que poguessin sorgir a la guerra i, posteriorment, a la postguerra.

La Falange es convertí en un instrument de poder.² Als considerats autèntics se n'hi apuntaren altres, provinents de la dreta moderada i reaccionària —la CEDA, la Lliga, monàrquics—, i fins alguns de partits i sindicats qualificats d'esquerra.³ La Falange va esdevenir un bon refugi per aconseguir subministres agrícoles, *cupos* i matèries primeres per al sector artesanal i industrial, i en alguns casos per evitar ser molestats o pel què diran.

El 1944 quan els esdeveniments de la Segona Guerra Mundial es decantaren cap a la victòria aliada contra els feixismes d'Itàlia i Alemanya, l'afiliació baixà, i a efectes de no presentar-se com a feixista la Falange agafà el nom de *Movimiento*, tot indicant que “responde mejor a nuestra ortodoxia, fundamento y actitud evolutiva para el mejor servicio de la Patria y para conseguir, [...] una auténtica Comunidad Nacional al servicio de Dios y de España”.

La Falange o el Movimiento es caracteritzà en els primers anys de domini per l'ostentació de celebracions, de bracet amb l'estament catòlic. Uniformats assistiren a desfilades per qualsevol nimietat; a celebracions religioses o en proclames polítiques en dates assenyalades del règim, etc. Aquesta activitat frenètica implicà mobilitzacions persistents que en el curs dels anys van anar minvar, motiu pel qual es van haver de fer crides comminatòries.

LA FALANGE EN OSTENTACIÓ EL 1953

L'octubre del 1953 van ser convocats dos grans actes a Madrid: un Congrés de la Falange —que esdevingué el primer i últim—, i la celebració dels vint anys de la Falange Española del 1933. La celebració, concatenada, es van relligar per circumstàncies geopolítiques espanyoles en relació amb la conjuntura internacional.⁴ Vegem-ho.

El 1945 la Falange perdia pistonada i semblava que s'enfonsaria arrossegada per la caiguda dels camarades italians i alemanys, perdedors de la guerra. Això implicà que al règim li interessés suavitzar el domini blau, i també un retrocés de les manifestacions estentòries falangistes. En aquest posicionament estratègic, el règim va suprimir la Secretaria General del Movimiento, fet que comportà que els falangistes agafessin por per la seva preponderància retallada, i supervivència.

El 1948, quan les pressions de les nacions estrangeres afluixaren, el règim falangista emergí com au fènix, amb èxits, tot i ser parcialment criticat per un petit sector monàrquic. Efectivament, el 1948 va començar a arribar dels Estats Units petroli a partir de la Standard Oil Company, a més d'equips militars; el 1950 aterraren a Madrid sengles missions militars i econòmiques, així com una delegació financera del Congrés i del Senat nord-americà; el 1951 presentaren credencials els ambaixadors del Regne Unit, França i els EUA, a la vegada que l'Ex-Im Bank, com a agència de crèdits per finançar les exportacions de productes estatunidencs cap a mercats internacionals, feia el primer préstec multimilionari a Espanya per un valor de 86.500.000 dòlars; el 1951 Espanya entrava a la Unesco, etc.

Això implicà l'entrada de més gent a la Falange. Raimundo Fernández-Cuesta, ministre secretari general del Movimiento, ja des de 1948, s'havia manifestat contra els

arribistes que deia que no havien comprès la Falange, ni aquells altres que havien desat la camisa blava per les circumstàncies adverses internacionals, tot denunciant que “no vamos a negar que se nos han colado como una epidemia muchos indeseables, muchos tibios con bastante de traidores, muchos satélites de la componenda y, en suma, muchos practicantes del fraude”.⁵

El 1953 el règim va rebre dos avals importantíssims a la seva política —ambdós claudicants—: el Vaticà i els EUA. L'agost signà un acord amb el Vaticà que va regular les relacions entre el règim franquista i l'Església catòlica, tot atorgant a aquesta un tracte a favor en diversos camps: en privilegis econòmics, fiscals i polítics. Al setembre se signaren els Convenis hispano-nord-americans, coneguts com el Pacto de Madrid, que significaren per a Espanya, en termes socioeconòmics, la fi de l'autarquia i l'entrada al món consumista i capitalista, i en termes polítics, l'entrada al bloc occidental.

Aquestes accions comportaren que el falangisme emergís amb energies renovades. El partit, en aquest context, buscà l'ampliació de les bases socials del Movimiento i la captació de les primeres generacions de falangistes formats íntegrament sota el règim. La primera ocasió de demostrar el seu potencial fou el II Consejo Nacional de Jefes Provinciales celebrat a mitjans de 1949. I sobretot la celebració del I Congreso Nacional de Falange de l'octubre de 1953, en complir-se els vint anys de vida del partit, i la celebració final, esplendorosa, amb bany de masses retent homenatge al dictador, en un acte fet a honor i glòria.⁶

Al II Consejo Nacional de Jefes Provinciales la participació dels caps va ser com a ponent o com a col·laborador en les dinou ponències que es prepararen. El governador de la província de Tarragona, Francisco Labadié Otermín, va participar-hi activament conduint la ponència número 3 (“Estructura provincial, comarcal y local de la Falange”), i alhora col·laborant en sis més, cinc com a col·laborador, i en una ponència en què els ponents van ser tots els *jefes* provincials. Com a col·laborador participà en la ponència 2 (“Supresión de organizaciones en la Falange. Hacia la simplificación del Movimiento”), a la 5 (“Formación política de la Falange y labor proselitista”), a la 12 (“Creación de un fondo común a disposición del Jefe Provincial al cual reviertan las diversas subvenciones que con fines benéficos, sociales y para obras se otorgan por diferentes organismos estatales y sindicales”), a la 18 (“Creación del Servicio Estatal de Seguridad Social en el cual se encuadraría Auxilio Social, Beneficencia, Sanidad, etc.”), i a la 19 (“Posibilidad de una Ley de restricciones de gastos del Estado”). I, alhora, a la ponència conjunta, la número 14, en la qual hi participaren tots els *jefes* provincials: “Posibles soluciones al problema de las haciendas locales”.

Altrament, també hi participà un vell conegut, sorgit de la pedrera de la província de Tarragona, José Macián Pérez, exalcalde de Tarragona en aquell moment governador d'Oviedo. Participà com a col·laborador a la ponència 9 (“Prensa y propaganda”), i a la 10 (“La preponderancia de lo político en la Organización Sindical. Simplificación de obras sindicales y dirección política de las mismas. Las Hermandades y los Ayuntamientos”).

EL I CONGRÉS DE LA FALANGE DE 1953

El Congrés es va convocar del 24 al 29 d'octubre. El va organitzar i presidir el ministre secretari general del Movimiento, Raimundo Fernández-Cuesta. En paraules seves no va

comptar amb el vistiplau de tots els ministres del Govern, tot dient que va haver de sentir “que aquello era un disparate, dar esa nueva sensación de potencialización falangista”.⁷ Franco beneí l'esdeveniment i l'aprovació va ser un fet. Fins i tot ell feu el discurs de cloenda a Chamartín. De la mateixa manera que el 1948 la Falange fou promocionada.

El Congrés, de fet, va iniciar-se a les províncies, en congressos provincials sobre una base de temes, proporcionada per la Secretaria General. El Congrés acollí la plana major del falangisme de l'Estat —“els membres de la Junta Política i els Consejeros Nacionales del partit, els qui estaven en possessió de la Palma de Plata, els Delegados i Secretarios Nacionales, els Jefes i Subjefes Provinciales, els Delegados Provinciales de Vieja Guardia, nou ponents designats per cada Jefatura Provincial i aquells falangistes “a criteri de Jerarquía” que “por sus características especiales, crea conveniente el Ministro Secretario General incorporar a las tareas del Congreso”.⁸ Segons el periòdic *Abc* (29-10-1953), al Congrés assistiren 900 delegats.

Figura 1. Reportatge de la visita del cònsol general d'Alemanya a Barcelona, Rolf L. Jaeger, amb motiu de la inauguració del Monument als Caiguts, de Flix. A la fotografia veiem l'instant de l'homenatge als caiguts del bàndol franquista. Data: 1942. Fons Oscar Kurz (Arxiu Municipal de Flix. AMFL670-15-N-4/9)

El programa del Congrés implicà una sessió inaugural el 24 i una sessió plenària i de clausura, ambdues al paraninf de la Universidad Central. Les reunions dels Plenos de la Comisión se celebraren, en cinc sales d'actes d'indrets diferents de Madrid —al Círculo Cultural Medina, a l'Instituto Nacional de Previsión, a l'Instituto de Estudios Jurídicos, al Departament Central de Seminarios i a la Delegación Nacional de Sindicatos.

La inauguració la conduí Eugenio Montes, conseller nacional i acadèmic, pertanyent al grup fundacional de la Falange amb el títol “Ante el XX aniversario de la Falange”, amb paraules posteriors del vicesecretari general del Movimiento.⁹ L'acte se celebrà al paraninf de la Universidad Central, al mateix saló en què José Antonio Primo de Rivera havia rebut el grau de doctor en Dret. Montes, en el seu discurs, glorificà el Caudillo d'haver aconseguit ser neutral a la guerra, cosa que portà com a conseqüència “unos años de espantosa soledad”, tot assenyalant que aquesta es produí “en la animadversión cosmopolita —no universal— cada vez que [Espanya] eleva las dos banderas de su religiosidad y de su españolismo” i sentenciant que aquesta animadversió “es, pura y simplemente, envidia”, sense assenyalat per a res la realitat del que succeïa. Va rebre una ovació en indicar que el règim no havia caigut al final de la Segona Guerra Mundial com es pronosticava i volien els enemics d'Espanya, i afirmà que això “era ignorar la persona de Franco y la realidad española. Porque Franco ante todo no es tercero de nadie. Y porque la Falange es todo lo contrario de una tercería, de una celestina clandestina”. Exposà en detall cap on volia anar la Falange, com a redemptora del vell continent. I acabà dient:

Si hace ahora veinte años el verbo de José Antonio salió y consiguió quitarle a España arrugas, ahora esta Falange fiel y remozada con el Caudillo perennemente juvenil que Dios nos ha dado se dispondrá a quitarle arrugas a esa cosa caduca y siempre noble que se llama Europa.

Obert el Congrés es cantà el *Cara el sol*, tot pronunciant-se els crits feixistes de rigor preceptius.

El dia 25 Fernández-Cuesta, la Comissió Permanent i els membres de la Comissió X del Congrés van anar a l'Escorial, a la celebració d'una missa a la tomba del fundador de la Falange, José Antonio —amb torns de vetlla, i una ofrena foral (corona de llorer i cinc roses simbòliques)—; i a la tarda, hi hagué una funció al teatre Español.¹⁰

La jornada de clausura del I Congrés Nacional de la Falange va ser la presentació de les conclusions. Aquestes es reformularen en unes “Bases de acción política” donades a conèixer i divulgades per la Falange “previo conocimiento del Ministro Secretario General”. En els vint-un punts s'hi determinava: la necessitat de la Falange; el compromís d'adaptació; la defensa de Europa i “la cristiandad de Occidente”; la voluntat d'una doctrina lligada a una elevació intel·lectual; l'eradicació de camarilles disgregadores; la falsedat de les neutralitats polítiques; la redistribució de la renda lligada amb augment de la producció; la desarticulació dels trusts i monopolis i la reorganització de la banca subordinada a les necessitats de l'Estat; la preocupació per la productivitat de l'economia amb mesures per als obrers i els empresaris; l'aplicació efectiva de la Ley de Unidad Sindical; l'acceleració d'obres hidràuliques, repoblacions forestals i restauració dels patrimonis comunals per a la pagesia; la dignificació del treball; adequar els salaris a les oscil·lacions de cost de la vida; mirar d'aconseguir la implantació total de la Seguretat Social; regular

les germandats i mutualitats laborals a sindicats; accelerar la construcció d'habitatges; iniciar una “desconcentració administrativa” de l'Estat potenciant els ajuntaments i les diputacions; incorporació de la intel·ligència a les tasques polítiques; la necessitat de més escoles i millor capacitació de professionals; la potenciació de la universitat als “suficientemente dotados”; la potenciació de la formació professional; l'acció formativa més àmplia en cinema, ràdio, premsa, entre altres.

Vegem dues conclusions per mostra, del perfil de la Falange del Congrés, ampul·loses i amb escassa concreció:

V. No solamente la Falange debe seguir, hoy más que nunca, trabajando con redoblado ardor en estos afanes, inseparables de la misma razón de existencia, del Estado, sino que, además, se ve también hoy como nunca compelida a doblar la guardia para evitar que estas direcciones auténticas del Régimen, al tomar éste mayor vuelo, se vean deformadas o suplantadas por tendencias larvadamente hostiles a las líneas maestras ya establecidas y ya bien erguidas y seguras para la constitución de una nueva y mejor sociedad española.

La Falange se mantiene en alerta y decidida vigilancia ante los intentos de organizar solapados partidos políticos y unas tendencias que, tanto si fueren de la derecha como de la izquierda, por fragmentar a España en parcialidades, significarían una oposición a la unidad del Movimiento, una traición a la gloriosa unanimidad de sacrificio en la Cruzada y un retorno a las discordias intestinas que causaron la decadencia patria en tiempos pasados.

Bajo ningún pretexto consentiría la Falange la ilegítima actuación de camarillas que pretendan mermarle su condición de única inspiradora política del Estado y, consiguientemente, la autoridad de su Jefe y Caudillo.

XVI. Exigencia imperiosa para la dignidad de la familia lo es el disponer de una vivienda sana, alegre, económica y decorosa. La Falange, que hace suya esta aspiración, no considerará realizada su labor hasta que desaparezcan de los pueblos de España las chozas, cuevas, chamizos, tugurios o barracas en los que viven gentes en condiciones infrahumanas.

El discurs de clausura del I Congrés el va pronunciar Raimundo Fernández-Cuesta, a la parada falangista de Chamartín.

LA CONCENTRACIÓ DE CHAMARTÍN

La parada política es va organitzar al camp de futbol. Es va articular per mostrar diverses accions: presentació de la potència dels falangistes, una recordança del naixement de la Falange, el recorregut de vint anys d'actuació, la voluntat de persistència, el paper exercit per Franco, com a dirigent, guia i estímul, el sentit de la revolució, la necessitat d'una renovació constant o el rol del Movimiento com a autenticitat exemplar. Congrés i Falange han estat qualificats com “Un brindis al sol”, com a projecte de Falange per la supervivència.¹¹

La trobada va anar precedida de propaganda preparant el bany de masses. En paraules de Francisco Abella Martín, delegat nacional de Províncies, i ahora secretari general del Congrés “nada tiene que ver con el Congreso en sí, sino que será un homenaje a su Caudillo y Jefe Nacional”. L'acte de Chamartín tenia un programa atraient: missa de campanya, oració als caiguts i discursos del secretari general del Movimiento i del mateix Franco. L'acte pretenia esdevenir triomfal i sembla que va ser desbordat, ja que

tothom no hi podria anar, “pese a las limitaciones impuestas por la propia Secretaria General del Movimiento y por los medios materiales a emplear, son cincuenta trenes y cerca de mil doscientos ómnibus los que llegarán a Madrid pocas horas antes de la concentración”.¹² La previsió era que 150.000 falangistes des de les distintes províncies hi concorreguessin. Un detall organitzatiu no menor que airejà la premsa era que els cafès de Madrid estarien oberts la matinada del dia 29, “a fin que los falangistas que procedan de provincias y lleguen a la ciudad en aquellas horas encuentren fácilmente lugares donde descansar y reponerse”.

El 29, ja des de primera hora, s’inicià la marxa cap als Nuevos Ministerios, a l’esplanada en què el Ministeri d’Obres Públiques havia habilitat per a la concentració, per dirigir-se ordenadament cap a Chamartín. Al voltant del camp s’aixecaven pals amb les banderes d’Espanya i del Movimiento. A 2/4 de 10 del matí l’estadi era ple a vessar per falangistes que vestien la camisa blava, i es cobrien amb la boina vermella, col·locats per províncies. Front a la tribuna s’havien aixecat tres grans cadafals. A la del centre hi havia de discursar el secretari general del Movimiento i Franco, la qual era una part ocupada per les afiliades de la Secció Femenina. Sota la tribuna s’aixecà un altar amb una gran creu blanca. En l’altra tribuna s’hi col·locaren el govern, altes jerarquies eclesiàstiques, generals dels tres exèrcits, i autoritats i personalitats del règim. La tercera tribuna va ser assignada als comandaments del Movimiento, membres de la Junta Política, *consejeros nacionales*, delegats secretaris nacionals, procuradors de Corts i pels *jefes* provincials del Movimiento.

A la gespa del camp del Reial Madrid es van marcar dos enormes quadres, separats per un carrer central, on s’hi encabiren dues-centes centúries nacionals de la Guardia de Franco i cinc-mil afiliats del Frente de Juventudes amb banderes i estendards.¹³ En tot el recinte voleiaren “centenares de pancartas con inscripciones de adhesión al Caudillo i Jefe Nacional de Falange”. Destacaren per sobre d’altres províncies les cent pancartes en vermell i negre amb les inscripcions de “Valencia con Franco. ¡Arriba España!”. Mentrestant els altaveus difonien marxes militars i del Movimiento, tot complementat amb interpretacions de desenes de bandes del Frente de Juventudes. Per l’aire, avionetes de l’exèrcit feren passades mostrant la perícia dels pilots de l’exèrcit de l’Aire, i alhora per demostrar la potència de l’aviació.

A les 11 del matí es tancaren les portes de l’estadi, curull de falangistes. Llavors començà la “misa y responso por los Caídos”, que fou oficiada pel bisbe auxiliar de Madrid-Alcalà Juan Ricote. Al moment d’aixecar el pa i el vi les bandes interpretaren l’himne nacional. Acaba la missa de rèquiem el bisbe “rezó un responso por los caídos”. Fins a l’arribada de Franco els micròfons continuaren difonent himnes militars, essent corejats els de la Legió, alguns dels del Movimiento i el de la Infanteria espanyola.

A les 12 feu l’entrada el dictador, tot vestint l’uniforme de *jefe nacional* de la Falange amb boina vermella i les tres estrelles de quatre puntes. Anunciada per un cornetí d’ordres “la multitud concentrada prorrumpió en gritos de «¡Franco! ¡Franco! ¡Franco!»”. En passar pel carrer central “las banderas y estandartes se inclinaban a su paso”. Poc temps després el camarada Jesús Suevos, director general de Radiodifusión, presentà el primer conferenciant: Raimundo Fernández-Cuesta, ministre secretari del Movimiento. Expressà el perquè i com va sorgir la Falange i criticà els monàrquics alfoncins entre altres

qüestions. Un dels aspectes del discurs va ser “La Revolución Nacional en marcha”,¹⁴ i indicà que calia anar:

[...] con paso más rápido hacia la vigorización y continuidad del Movimiento Nacional, continuidad que implica dos tareas fundamentales: una, seguir llevando a cabo la Revolución nacional en la que aún está pendiente; otra, defenderla contra las contingencias y peligros que si hoy no existen, merced a vuestra presencia, no sabemos si en el mañana pueden aparecer.

No ignoramos que al hablar de Revolución, para unos suena a heterodoxia y para otros, en cambio, a mera retórica, a tópico o a engaño. Pero a los primeros podemos decirles que la Revolución no ha de tener solo un sentido anticristiano, demagógico, tumultuario, sangriento y partidista, sino uno cristiano, constructivo y nacional, que tradición y revolución, merced al Movimiento, han dejado de ser términos antagónicos al actualizarse la primera y dar a la segunda un contenido espiritual y nacional siendo ambas enemigas del conservadurismo estancado y del materialismo demagógico, y que no hemos de empeñarnos en hacer retroceder al mundo y en negar que las revoluciones van dejando una huella en la vida modelando pueblos y sociedades con los cuales es preciso contar en la humana convivencia.

Y a los segundos, a los que la revolución no se ha hecho ni se hará en España, les decimos que ante todo tengan fe, esa fe que vale tanto o más que el genio, la que hizo posible el milagro del nacimiento de la Falange, la que ha hecho posible desde entonces hasta hoy y desde hoy hasta mañana su asombrosa capacidad de resistencia contra los ataques directos o sinuosos de quienes no la quieren ni comprenden, y de quienes la odian porque la comprenden demasiado.

Seguidament Suevos anuncià “Nuestro Jefe nacional, Caudillo de España, va a dirigiros la palabra”. En avançar-se cap a la tribuna per parlar “se suscitó en todo el amplio graderio una clamorosa ovación. Los falangistas agitaban sus boinas rojas y sus pañuelos [blancos], mientras gritaban hasta enroquecer «¡Franco! ¡Franco! ¡Franco!». El discurs en nombrosos moments va ser interromput per aplaudiments i “vítores”. Desgranà idees com que “con la Falange Española no surgió una doctrina extraña ni importada”, “La batalla al comunismo”, “El profesionalismo de la política a la vieja usanza no debe tener perspectiva en nuestros cuadros”, entre d'altres.

El *Diario Español* remarcà l'acte amb falques de resum de temes del discurs del dictador: “La Falange, aglutinante de la conciencia cívica española”, “Nuestras realidades destruirán los críticos”, “La segunda victoria sobre el comunismo”, “Combatimos por España y vencimos por ella”, “La Falange ha de caminar siempre en vanguardia”, etc.

Les paraules de Franco sobre “Nuestro pueblo necesita un ejemplo de sinceridad política” van ser aquestes:¹⁵

Hemos de ser combativos, pero sinceros, pues lo primero que necesita nuestro pueblo es un ejemplo de sinceridad política, de gallardía y de eficacia que sea capaz de neutralizar la memoria de un signo de desastres y desilusiones. Nos hemos puesto a la tarea y en la tarea estamos. Nos reúne y nos hermana una altísima vocación de servicio a España, que es la misma que hizo arrastrar con alegría la muerte a nuestros combatientes y caídos, y cultivamos la disciplina y el espíritu de sacrificio porque sin ellos nuestra acción sería ineficaz (Aplausos).

Hemos de buscar en las injusticias y miserias de nuestros pueblos, en su tragedia íntima secular, la inspiración para nuestra política de liberación, de auxilio y de justicia. Hemos de convencer al pueblo en sus distintos aspectos que en el problema de España están todos los problemas particulares del pueblo español; que no podrán resolverse éstos si no se revisa y se logra aquel.

El renacimiento de nuestros tesoros espirituales, la redención de las miserias seculares, la elevación del nivel de vida, todo se malograría si no se resolviese el de la libertad, el de la unidad y de la grandeza de España (Grandes aplausos).

I en destacà expressions de lloança de la Falange:

“En todos los momentos de prueba y de peligro, la Falange ha venido siendo el aglutinante de la conciencia cívica española”, “Yo os digo que no sólo no ha pasado la oportunidad y la utilidad del espíritu combativo y de la eficacia polémica y dialéctica de la Falange, sino que sólo con su mantenimiento estará asegurado el porvenir de la Patria”.

Acabat el discurs el ministre secretari general del Movimiento inicià el càntic del *Cara el sol* i seguidament el Generalísimo feu les invocacions de ritual que van ser “atro-nadoramente contestadas” acabades amb un *¡Arriba España!*.

L'engrescament dels participants a l'esdeveniment continuà. Amb Franco retirat de l'estadi s'organitzà “una manifestación espontánea” amb crits a favor de la Falange, de Franco i de “Gibraltar, español”, encapçalada per banderes i bandes de música enfilant el Paseo de la Castellana amb direcció a la Cibeles, per saltar d'allí al carrer d'Alcalà davant l'edifici de la secretaria general del Movimiento. La manifestació feu sortir el secretari general Fernández Cuesta al balcó principal, a saludar, junt amb els ministres de Treball, José Antonio Girón, i el d'Agricultura, Rafael Cavestany. A les 3 de la tarda passaren els darrers components de la concentració. Per reblar el clau la delegació valenciana, a la tarda vespre, disparà un castell de focs, a la Puerta de Alcalá.

Passats els anys, Falange s'enfrontà a una nova fase de turbulències. Després de l'anomenada *crisi de febrer del 1956* —disturbis a Madrid entre falangistes, estudiants universitaris, i altres grups de l'ideari franquista—, Franco fulminà Fernández Cuesta, nomenant José Luis de Arrese per a la Jefatura del Movimiento. Aquest intentà institucionalitzar el Movimiento davant l'ascens polític dels anomenats *tecnòcrates*, però els canvis socioeconòmics i l'augment de la contestació social col·locaren el partit en una posició delicada. El febrer de 1957 fou substituït per José Solís, fins llavors delegat nacional de Sindicatos. En aquesta tessitura, els anys seixanta l'Organización Sindical Española va esdevenir el pal de paller del falangisme.¹⁶

EL VIATGE A MADRID. LA PROVÍNCIA DE TARRAGONA ABOCADA

La província de Tarragona, com la resta de províncies espanyoles, s'abocà als dos actes. Els preparatius, van ser potents.¹⁷ La delegació va ser formada pels qui anaren al Congrés i pel gran gruix de falangistes que s'afegiren a l'acte de Chamartín. Per a aquests darrers es fletà un tren d'11 vagons.¹⁸ El comboi sortí de Tarragona el 28 a 2/4 d'11 del matí. Parà a les estacions de Reus, Falset, Móra i Flix, on s'anà omplint de falangistes. El tren arribà a Madrid, el 29, a la una de la nit, a l'estació del Mediodía. Portava 1.003 “camaradas”. La xifra era significativa i important. Al front de l'expedició hi figurava l'inspector provincial

del Movimiento, camarada Enric Brull Figueras¹⁹ i l'ajudant provincial de la Guardia de Franco, camarada Fernando Goñi Bandrés.²⁰ Al comboi s'organitzà un servei sanitari, a càrrec del diputat provincial camarada [Francesc] Blanch²¹ i de l'alcalde de Santa Bàrbara, camarada [Agustí] Cid [Torta].²² Els afiliats portaven "guiones de la Guardia de Franco, así como pancartas con inscripciones alusivas al acto". En arribar a Guadalajara pujà al tren el *jefe* provincial de la Falange de Tarragona, José González-Sama García,²³ el *subjefe* provincial, Julio Martínez Rocés, i la resta de jerarques que es trobaven a Madrid, amb motiu del Congrés. En nom dels expedicionaris el camarada Francisco Solé Tramunt,²⁴ de Corbera d'Ebre, feu lliurament al *jefe* provincial d'un àlbum de signatures dels expedicionaris, recollides durant el viatge, "testimoniándole la más firme adhesión de la Falange tarraconense en el segundo aniversario de su mandato".

En arribar a Madrid l'expedició de Tarragona va ser traslladada en autobusos cap als Nuevos Ministerios, i foren obsequiats per José González-Sama amb un refrigeri. A les 7 del matí els falangistes tarragonins van ser conduïts cap a l'estadi, al lloc assignat, i fou la primera representació provincial que entrà al recinte.

El retorn va ser el divendres 30 a les 8 del matí. El tren especial sortí de l'estació d'Atocha. La crònica del trajecte assenyala que ho va fer "entre canciones y grandes demostraciones de entusiasmo". A cada estació que havia recollit gent hi deixà falangistes. A 1/4 d'11 de la nit el tren arribà a Tarragona ciutat i hi deixà la darrera carga. A l'estació de Tarragona hi havia autocars per retornar el contingent de camises blaves als pobles respectius. Els capitostos provincials també van retornar amb els expedicionaris.²⁵

Figura 2. Fotografia d'una comitiva d'autoritats al carrer d'Estanislau Figueres, de Tivissa. Data: 1951. Fons Joan Cuxart i Vives. Arxiu Comarcal de la Ribera d'Ebre. ACRE340-98-N-19

Aquesta fou la darrera concentració multitudinària de personal uniformat. Una Falange que havia perdut tremp quan quedà aigualida en el magma del Movimiento. Franco jugà com li va convenir amb la Falange, allunyat del que havia pogut ser i que no va arribar a ser. Expressions que se li atribueixen sobre la Falange donen idea del que pensava.²⁶ Una va ser “Para mí el Movimiento es como la claque. ¿Usted no ha observado que cuando hay un grupo grande hace falta que unos pocos rompan a aplaudir para que los demás se unan a ellos y los sigan? Pues más o menos así es como yo entiendo la finalidad del Movimiento”.

EL FALANGISME PROVINCIAL I DE LA RIBERA D'EBRE A MADRID

A l'Estat el 1949 la xifra d'afiliats a la Falange rondava els 940.000 afiliats. Tarragona en tenia 13.666 i de les quatre províncies catalanes era la que tenia una ràtio més alta. L'assistència de falangistes de la província que anaren a Madrid van ser de 1.054 entre Congrés i acte de Chamartín, 1.003 dels quals hi anaren en el tren per assistir a l'esdeveniment de Chamartín. A banda dels indicats José González-Sama com a *jefe* provincial i Julio Martínez Rocas com a *subjefe*, la cúpula falangista hi anà en ple.²⁷ Alguns han estat suficientment ressenyats.²⁸

Les xifres d'assistents per comarques i per municipis va ser desigual. La Ribera d'Ebre s'hi abocà amb escreix, ja que fou la comarca que hi aportà més gent: 173 persones.²⁹ El nombre de falangistes i el percentatge d'assistents locals respecte a la població és destacable i ho podem veure en detall a continuació.

<i>Municipi</i>	<i>Nombre d'assistents</i>	<i>Població de fet 1950</i>	<i>Percentatge</i>
Ascó	10	1.885	0,53
Benissanet	15	1.689	0,88
Flix	48	4.272	1,12
Garcia	11	963	1,14
Ginestar	6	1.408	0,42
Miravet	8	1.234	0,64
Móra d'Ebre	14	3.367	0,41
Móra la Nova	6	2.696	0,22
La Palma d'Ebre	8	707	1,13
Rasquera	6	1.447	0,41
Riba-roja d'Ebre	20	1.626	1,23
La Serra d'Almos	5		
Tivissa	8	3.108	0,41
La Torre de l'Espanyol	8	948	0,84
Vinebre	0	700	0,00

A tenor d'aquestes xifres s'hi comprova que 7 municipis van aportar un bon gruix. Amb deu o més de deu hi ha Ascó (10 falangistes assistents), Garcia (11), Tivissa, comptant els de la Serra d'Almos (13), Móra d'Ebre (14), Benissanet (15), Riba-roja d'Ebre (20) i sobretot Flix (48). Alhora, en sentit contrari, cal parar esment de Vinebre en què cap component pujà al tren de l'orgia falangista.

Talment, si es visualitza des de la perspectiva percentual són quatre els pobles que destaquen pel %. Serien els casos de més de l'1%: Flix (1,12), la Palma d'Ebre (1,13) Garcia (1,14), i sobretot Riba-roja d'Ebre (1,23). I en sentit contrari, de menys % respecte la població convé tornar a visualitzar els municipis de Vinebre amb un 0% i el de Móra la Nova amb un 0,22%.

Les persones que anaren a Madrid, per poblacions, van ser les que segueixen. D'algunes, s'hi aporta una brevíssima apreciació, per estudis ja publicats. L'assistència comportà que rebessin la medalla commemorativa del XX aniversari de la Falange. La distinció s'establí segons l'ordre del 27 de novembre del 1953. Aquestes van ser els falangistes assistents per poblacions³⁰:

ASCÓ, 10 persones

Tomàs Biarnés Raduà

Ramon Gironès Jordà

Joaquim Borràs García

Vicent Biarnés Biarnés

Ramon Biarnés Raduà

Antoni Grau Peris

Tomàs Margalef Agustí

Domènec Margalef Agustí

Artemi Margalef Samsó

Josep Miquel Montaña Jornet

Antoni Alfonso Moseguí

Baptista Bladé Grau

Just Huguet Taberna

Baptista Pedrol Garcia

FLIX, 48

Ramon Català Ballesté

Rafael Fortacín Escario

Joan Pujol Alabart

Enric Guiu Palos³¹

Benigno Corbella Mestres

José Estopá Tarragó

José Benegas Pujol

Antoni Cervelló Castellví

Carles Sales Amorós

Benet Gisbert Canals

Antoni Fallola Tarragó

Domènec Abelló Petejà

Joan Zamora Sanz

Josep Llombart Guiu

Josep Mulet Pujol

Josep Maria Margalef Llecha³²

Ramon Mulet Pujol

Jaume Grau Pujol

BENISSANET, 15

Rafael Papaseit Figueras

Eugeni Costa Carreras

Ignasi Oriol Vinaixa

Joaquim Miró Grau

Antoni Sarroca Pedrola

Francesc Montagut Escoda

Joan Miró Vinaixa

Joaquim Vidiella Crous

Enric Costa Llarch

Joan Miró Bladé

Baltasar Cot Moseguí

Manuel Bagés Llecha
Joan Mañé Algueró
Josep Pane Nogales
Josep Sanjuan Fortuny
Ramon Armona Costa
Marià Bagés Grau
Joan Pujol Ceró
Ramon Pardrell Alabart
Silveri Llop Gironés
Francesc Visa Segura
Josep Cubells Rodes
Conrad Bagés March
Josep Mestres Carranza
Francesc Tarragó Bagés
Manuel Rodríguez Pozo
Pere Mani Boyé
Joan Griso Masot
Joaquim de Oriol Ferrús
Joan Sabaté Fernández
Marià Masot Sabaté
Modest Sanjuan Fortuny
Miquel de Oriol Ferrús
Ricard Ranis Guiu
Antoni Llombart Masot
Ramon Sabaté Ferrús
Josep Tarragó Llop
Carles Català Díez
Antoni Caballé Molina³³
Serafí Rocamora Sedó
Jaume Ferrús Català

GARCIA, 11

Benet Pellisé Montamat
Jaume Hernández Lluís
Joan Sendra Roca
Josep Pons Alabart
Ramon Bartolomé Gironés
Jaume Roca March³⁴
Ferran Ripoll Argilaga

Vicent Gironés Arnau
Salvador Gaixet Vidiella
Ramon Solé Mañá
Joan Domènech Mateu

GINESTAR, 6

Baptista Usach Ripoll
Joaquim Sabaté Sendra
Baptista Pellisé Margalef
Manuel Petit Barrachina
Josep Poll Sentís
Pere Usach Ripoll

LA PALMA D'EBRE, 8

Josep Aymí Miret³⁵
Lluís Escolà Cubells
Josep Filella Jové
Francesc Cubells Alberich
Camil Llauradó Perelló³⁶
Adrià Abella Franch³⁷
Lluís Filella Llauradó
Josep Cubells Alberich

LA TORRE DE L'ESPANYOL, 8

Joaquim Rocamora Pàmies
Francesc Nicolau Jornet
Manuel Pujals Jornet
Jordi Serra Rocamora
Santiago Viu Periz
Narcís Jornet Borràs³⁸
Agustí Masip Estivill
Prudenci Olivé Escoda

MIRAVET, 8

Josep Balart Solé
Josep Vidal Griñó³⁹
Amadeu Fabregat Ulldemolins
Josep Segarra Segarra
Pere Vives Segarra⁴⁰

Antoni Vidal Griñó⁴¹
Josep Maria Griñó Mariné
Francesc Bosquet Mallafré

MÓRA D'EBRE, 14

Joan Solé Cardona
Joan Descarrega Vallobà
Josep Pujol Gurrera⁴²
Facund Vandellós Cornellès
Isidre Pasanau Ferré
Josep Pedrola Ferré
Marià Morata Martí
Carles Amorós Miró⁴³
Agustí Garí Martí
Joan Domínguez Roset
Santiago Costa Vandellós⁴⁴
Joan Aragonés Falcó
Joan Chies Pedret
Joaquim Vaqué Descarrega⁴⁵

MÓRA LA NOVA, 6

Rosend Loran Gisbert
Salvador Casas Sancho
Joaquim Guillén Claramunt
Francesc Solé Pedrola
Rodolf Piqué Solé⁴⁶
Germà Fernández Villamoris

RASQUERA, 6

Manuel Piñol Carreras
Artur Rufí Borràs
Joan Bladé Pellisa
Josep Benaiges Quintana⁴⁷
Joan Bladé Hurtado
Joan Rufí Bladé

RIBA-ROJA D'EBRE, 20

Jaume Puig Alabart
Valero Munté Álvarez⁴⁸

Agustí Agustí Cervelló
Josep Agustí Cervelló
Joaquim Busom Puig
Antoni Huertas Camacho
Manuel Sabaté Cervelló
Manuel Rius Bladé
Juli Ayuso Cabello⁴⁹
Manuel Ambrós Tarragó
Marià Puig Griso
Agustí Fucho Andreu
Jordi Piñol Solé
Josep Maria Aguilà Aguilà
Valero Recha Terré
Josep Sancho Prunera
Ramon Garcia Ferrús⁵⁰
Ramon García Aguilà
Enric García Ferrús
Daniel Piñol Martí

TIVISSA, 8

Pere Borràs Casanovas⁵¹
Joan Saladié Monclàs
Enric Jardí Pagès⁵²
Jaume Pagès Borràs
Jaume Borràs Cedó
Francesc Perelló Margalef
Antoni Margalef Falcó⁵³
Josep Rojals Bordera

**LA SERRA D'ALMOS
(agregat de Tivissa), 5**

Josep Blanch Perelló
Josep Borrell Escoda⁵⁴
Joan Borrell Escoda⁵⁵
Ramon Pena Miró⁵⁶
Joan Vall Borrell⁵⁷

LES VALORACIONS DELS ACTES DE MADRID

Passats els actes hi hagué diverses referències per calibrar la impressió causada pel magne esdeveniment de Madrid. Unes properes al temps i d'altres en perspectiva històrica.

Pere Huguet, des de *Reus. Semanario de la ciudad* (7 de novembre de 1953) escrivia “En Chamartín estábamos todos”. Deixava escrit que “nos hemos congregado los jóvenes y viejos escuadristas en una auténtica demostración de fe, de entusiasmo y de amor a España. Allí estaba la representación de la España auténtica”. I hi afegia: “Estábamos todos, unidos codo a codo, con fraternal camaradería falangista, porque allí se contaron los muertos; los que cayeron en las calles, en los campos de batalla o en los caminos desiertos elegidos para la agresión cobarde. Allí estábamos todos, los vivos y los muertos. Sólo faltaban los vividores, pero estos no cuentan para nada y no nos importan.” Joan Solé Queralt, el 1961, des de la Bisbal del Penedès deixà escrit que a Chamartín hi anà acompanyat de “30 paisanos”.⁵⁸ Un informant de Valls, en una entrevista oral —novembre de 2001— aportà l'apreciació que “hi va haver cert desordre d'organització”, i “que alguns ho aprofitaren per anar de putes”.

Una referència que va fer mal va ser la que publicà el corresposnal francès Jean Crac'h a *Le Monde* el 3 de novembre de 1953. Entre altres temes de política espanyola, va dir que el 80% dels assistents al Congrès de la Falange eren desempleats, portats en autobusos i pagats amb un jornal. El 16 la policia l'interrogà, li va treure el carnet de periodista i li va donar cinc dies per abandonar Espanya. El 21 va sortir del país. França, en contrapartida, va fer el mateix amb un periodista de l'*Abc*. El periodista francès, el 24, amb el títol “Extravagances phalangistes” va recordar les amenaces que havia rebut per part del ministre d'Informació i Turisme Gabriel Arias Salgado, el qual l'havia comminat a no publicar sobre política interior espanyola i li havia anul·lat la credencial per informar de la concentració de Chamartín. Lluny de callar, el 1958 publicà un llibre recordant l'expulsió donant la culpa a la Falange.⁵⁹

Passats els anys un component de la Falange del moment, José Antonio Girón de Velasco, ministre falangista, en parlà en les seves memòries.⁶⁰ Deixà escrit que el 29 d'octubre de 1953 —“fecha jubilosa”— es complien els vint anys del naixement de la Falange assenyalant que va ser el mateix Franco el que convocà el Congreso Nacional de Falange Española, “y reclamó para sí el honor de pronunciar el discurso de clausura”. La Falange d'aquell moment, segons el ministre, “vivía [...] un instante de oro”, ja que havia superat la guerra i havia “llevado a combatir a sus hombres hasta las puertas de Leningrado con la gloriosa División Azul”.

En un sentit triomfalista indicava que els joves que en aquell moment rondaven la vintena d'anys, la joventut que havia nascut quan es creà la Falange, se sentien “en gran parte atraída por la limpia empresa revolucionaria”. I sentenciava que per la Falange havia arribat l'hora “de demostrar todo el profundo valor inédito de la democracia orgánica y de impulsar el movimiento político hasta convertirlo en la realidad que fue”.

L'èxtasi de la victòria de l'acte quedava definit dient que com a capdavanters de la magna trobada formaven 15.000 membres de les Falanges Juveniles de Franco, “en perfectos bloques con unidad de mando”. Franco que vestia uniforme de *jefe* nacional de la Falange, segons Girón entrà a Chamartín, “sonriente, pletórico”, i afirmava que ho podia estar, ja que havia aguantat les pressions de l'exterior, les vacil·lacions d'hommes de

la mateixa Falange o el suggeriment del “bueno de Ramón [Serrano Suñer], pidiendo al Caudillo licenciar honrosamente a la Falange”.

Girón va escriure que des de la tribuna presidencial contemplava aquell espectacle de camises blaves, el qual feia notar que va ser “magnífico, bellísimo, emotivo”. Indicava que “miraba sobre todo a los jóvenes y pensaba que aquel fervor debería ser rectamente utilizado hasta mucho tiempo después de que se cumplieran las previsiones sucesorias.” I s'explaiava dient:

Para mi la gran lección de aquellas jornadas fue contemplar que el hombre [Francisco Franco] que en 1937 me había dicho “si un día ve usted que no soy fiel al mandato del Fundador, digámelo”, seguía defendiendo contra los cabileñismos, contra toda postura sectaria, contra todo egoísmo unipersonal, la empresa de España para cuya construcción hacía veinte años nos había convocado José Antonio Primo de Rivera. Los que creyeron que en 1945 Franco iba a clausurar a la Falange, se habían quedado con tres palmos de narices.

Personalmente no lo sentí nada.

COMISARIA GENERAL DE ABASTECIMIENTOS Y TRANSPORTES **TARJETA DE ABASTECIMIENTO**

DATOS DEL TITULAR

Nombre: Dolores | Brull | Gallau
(Nombre) (Primer apellido) (Segundo apellido)

Sexo: h | Nacimiento: día 8 mes diembre año 902 | Años cumplidos 42

Estado civil: c | Profesión: S. I. S.

Lugar de nacimiento: Tivisa | Municipio de Tarragona
Provincia de

Nombre del padre: Antonio | Id. de la madre: Teresa

Para los extranjeros: nacionalidad Fuente

Domicilio: calle o plaza de Tivisa a 10 de 1935 de 19 45

Serie T | Número 320765

ES COPIA

Firma del interesado (l) Tivisa | Tarragona (Provincia) | a 20 de 1945 | El Delegado de Abastecimientos

Consérvese cuidadosamente este documento y los cupones que tiene por ser todo ello indispensable para obtener y usar colecciones de cupones de racionamiento.

REGISTRO DE CUPONES

Serie	Número	Cup.	Serie	Número	Cup.	Serie	Número	Cup.
1			9					
2			10					
3			11					
4			12					
5								
6								
7								
8								

En estas columnas se registrará la serie, número y categoría de los cupones que en el momento tenga el titular de la tarjeta.

VARIACIONES H/ N° 649828

Fijó su residencia en _____ (municipio) _____ (provincia) _____ de 19 _____ de 19 _____
(Sello) El Jefe del Negociado,

Fijó su residencia en _____ (municipio) _____ (provincia) _____ de 19 _____ de 19 _____
(Sello) El Jefe del Negociado,

Fijó su residencia en _____ (municipio) _____ (provincia) _____ de 19 _____ de 19 _____
(Sello) El Jefe del Negociado,

Fijó su residencia en _____ (municipio) _____ (provincia) _____ de 19 _____ de 19 _____
(Sello) El Jefe del Negociado,

Fijó su residencia en _____ (municipio) _____ (provincia) _____ de 19 _____ de 19 _____
(Sello) El Jefe del Negociado,

Figura 3. Targeta de racionament

Una altra valoració falangista va venir, també passats els anys, per part d'Adaucto Pérez a *Rastro de la Historia*, tot donant detalls dels actes i alhora rebatent el que havia escrit el corresponçal francès al diari *Le Monde*.⁶¹ A l'escrit explicant l'acte deia que Franco buscava amb la Falange el suport públic. Refusava notícies internacionals com la del corresponçal francès Jean Créa'h, tot reconeixent que hi podia haver "acompañantes coyunturales de mariachis o de «extras» ad hoc". Alhora, Pérez sustentava que la Falange del moment era un miratge sense tremp, i adduïa que el 1954 molts *jefes* provincials es lamentaven de comunicar les inexistent organitzacions de Falange en diversos pobles.

La mobilització segons aquesta font afirmava que hi assistiren unes 150.000 persones, per informacions de Portugal i d'Argentina.⁶² Les províncies tenien un *cupo* d'assistència i només cinc no hi van poder arribar per diversos motius. El volum de persones mobilitzà 43 trens especials i 9 d'ordinaris, tot sumant en total 688 unitats que transportaren 48.430 falangistes. Per carretera, bé en cotxes particulars i sobretot en autobusos n'arribaren 51.119, en xifres prou precises que donen a entendre que alguns, potser, en van ser coorganitzadors. Assenyala que de la província de Madrid arribaren 8.110 falangistes i de Madrid capital al voltant de 40.000, a més de 2.500 dones de la Sección Femenina, 4.000 components del Frente de Juventudes i 1.500 de la Guardia de Franco, tot configurant un total aproximat de 156.000 persones. En aquesta exposició s'indica que el cost de l'esdeveniment va ser de 5.076.924 ptes., a les quals se sumaren arreglar uns quants desperfectes a l'estadi de Chamartín, que afegits als impresos i a la propaganda configuraren un cost total de 5.098.618 ptes.

La pregunta dels hereus del falangisme sobre si el Congrés va servir per a una recomposició d'aquest, la respongueren amb un no, ni respecte a l'organització ni per a les finalitats polítiques de la Falange. Sobre l'organització, es queixava per les comunicacions emeses pels *jefes* provincials, en què afirmaven que no "pintaban precisamente una situación boyante", i pels assistents al Congrés qualificats de "bastante huérfanos de doctrina, oportunistas o cobijados".

En conclusió, la historiografia actual s'ha preguntat quina Falange era la que va anar a Madrid: la del 18 de juliol, la de la División Azul i el braç en alt, o la que representaven algunes figures aperturistes?⁶³ S'hi detecta que la pugna dels anys cinquanta era servida entre falangisme i nacionalcatolicisme. Franco sabia que jugava amb el trumfo a la mà de les dues tendències. Altrament, vist tot el que hem exposat, ni en el Congreso Nacional de Falange el Partit havia abandonat la part més agressiva, o sigui seguidora a ultrança del 18 de juliol, ni pensava fer-ho; i, en l'acte a l'estadi, el Partit rememorava el que havia volgut ser la Falange del 1939, exposada el 1953 com una flor caduca de tardor. El temps, òbviament, passava inexorablement.

NOTES

1. Aquest treball forma part del projecte "Historia de la Catalunya subalterna contemporánea: alternativas solidarias y cooperativas" (PID2019-109560GB-I00) finançat pel Ministerio de Ciencia e Innovación.

2. J.M. THOMÀS és l'autor que més ha estudiat la Falange provincial, la catalana i l'espanyola. Llibres com *La Falange de Franco. Fascismo y fascistización en el régimen franquista (1937-1945)* (2001). Plaza&Janés. Barcelona, o *Feixistes! Viatge a l'interior del falangisme català* (2008). L'esfera dels Llibres, Barcelona, en són una petita mostra.

3. Per estudis sindicals propis de la província de Tarragona s'hi ha detectat, sobretot, l'entrada d'algunes persones de la UGT i alguns d'Esquerra Republicana de Catalunya. Ho corrobora el periodista falangista Alfons Galimany Soler a *Juventud*, el 1979, sobre l'ERC val·lenca i indica que durant el franquisme "sus militantes y simpatizantes no han sufrido vejámenes sino más bien han gozado de todas las prerrogativas inherentes a los ciudadanos val·lenses, alcanzando no pocos de ellos puestos de responsabilidad, civil o política, en aquellos años".

4. Sobre aquest tema hi ha els estudis de J. CLARA (2005): "La darrera mobilització del falangisme tarragoní. L'exemple de la Conca de Barberà", *Aplec de Treballs*, 23; i A. GAVALDÀ (2016): "La mobilització del franquisme a Madrid el 1953. L'aportació dels pobles del Gaià", *La Resclosa*, 20. Valls.

5. HERNÁNDEZ BURGOS, C. (2013): "Desempolvando las camisas": revitalización falangista y combate por España en el marco local", dins Miguel Ángel RUIZ CARNICER (coord.): *Falange, las culturas políticas del fascismo en la España de Franco (1936-1975)*. Vol 2. Institución Fernando el Católico, CSIC. Saragossa.

6. HERNÁNDEZ BURGOS, C. (2012): "Primavera azul: revitalización falangista y lucha por la nación en el marco local (1948-1953)", *Historia del Presente*, 19.

7. ELLWOOD, S. (1984): *Prietas las filas: Historia de la Falange española, 1933-1983*. Crítica, Barcelona.

8. ESTARLICH REQUENA, J.: "La Falange inquieta. La reafirmació política de Falange dins el règim franquista als anys cinquanta". Tesis doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, 2019.

9. Per la informació del Congrés i de Chamartín he revisat bàsicament sis mitjans: *Arriba* i *Abc* de Madrid, *La Vanguardia Española* de Barcelona, *Diario Español* de Tarragona, *Reus* de la mateixa ciutat, i *Juventud* de Valls. En general, com tot era premsa del Movimiento no difereix l'un de l'altra.

10. Es va representar *El Caballero de Olmedo*, de Lope de Vega.

11. HERNÁNDEZ BURGOS, C. (2019): "La difícil adaptació a los cambios: la iglesia, Falange y la sociedad española durante el "segundo franquismo" (1960-1975)", *Hispania Nova. Revista de Historia Contemporánea*, 17.

12. El dia 29 es concretà la xifra en 1.151 òmnibus.

13. Va ser dirigit i supervisat pel vicesecretari general del Movimiento, i pel lloctinent general de la Guardia de Franco.

14. *Diario Español*, 31 octubre 1953.

15. *Diario Español*, 30 octubre 1953.

16. HERNÁNDEZ BURGOS, C.: "La difícil ...". *Op. cit.*, 2019.

17. *Juventud* el 3 d'octubre animà a participar-hi. El titular "A Madrid" pregonava que s'obria llista i per a més informació calia passar per la Jefatura Local del Movimiento, on "se les podrá informar de sus pormenores y circunstancias del viaje que se realizará en condiciones favorabilísimas".

18. Sembla que no totes les províncies ho van viure igual. Pere Huguet [Ribas], jefe de la Guardia de Franco i tinent d'alcalde de l'Ajuntament de Reus, al setmanari *Reus* (7-XI-1953) assenyala les penalitats del viatge des d'algunes províncies "doce o catorce horas de viaje en un camión de carga o en vagones de tercera".

19. El Perelló 1918 – Tarragona 1916. Algunes intervencions seves abans del 1953, de l'anada a Madrid són: el 1950 com a secretari provincial del Frente de Juventudes; la concessió de la medalla de la Constància de Primera Clase lliurada pel delegat nacional del Frente de Juventudes per portar més de deu anys de serveis al Frente de Juventudes; acompanyament d'autoritats a donar possessions a alcaldes; a inauguracions d'Hogar Rurales, a jurat de la fase provincial del Concurso Nacional de Formación Profesional Obrera; a actes de reposició d'imatges de sants esmicolades a la guerra... Passat el 1953 continuà com a inspector provincial del Movimiento. El 1955 va ser nomenat delegat provincial del Instituto Nacional de la Vivienda i el 1973 el governador el nomenà jefe del Departamento de Acción Política.

20. Sangüesa (Navarra), 1911 – Tarragona, 1972. Combatent a la guerra pel bàndol sollevat va estar al front d'Osca, Guadalajara, a l'Ebre, Extremadura i Madrid. Mirant aspectes de la seva trajectòria abans del 1953 trobem que el 1942 va ser jefe del campament Ulpiano Bengoechea, instal·lat a Torredembarra; el 1943 va rebre la medalla de la Vieja Guardia, *flecha blanca*; el 1952 era jefe d'Educació Física del Frente de Juventudes; el 1953 era ajudant del lloctinent provincial de la Guardia de Franco. Passada la concentració de Madrid, el 1954 tornava a ser condecorat, ara amb la medalla de la Constància com a mando del Frente de Juventudes; participava al Consell Polític de la Guardia de Franco; col·laborà a l'exposició *Realidades tarraconenses*, que mostrà les fites aconseguides dels catorze anys del franquisme; ajudava en la Campaña de Navidad; era secretari provincial d'Excombatientes; el 1957 el governador civil el condecorava amb l'Encomienda de la Orden de Cisneros; entre altres.

21. Va ser diputat de la Diputació pel partit judicial de Falset.

22. Abans de la guerra havia estat jutge municipal. A la guerra va ser mobilitzat i incorporat a l'exèrcit i es desconeix la seva actuació en aquest període. El gener de 1938 desertà de l'exèrcit republicà i s'amagà a Barcelona i a Santa Bàrbara fins a l'entrada dels rebels a la població l'abril de 1938. L'octubre de 1938 va ser mobilitzat forçós, incorporat al Regiment

A. Gavalrà

d'Infanteria Gerona núm. 18 fins a l'acabament de la guerra de les armes. Tenia la condició d'excombatent. El juny del 1939 s'afilià a Falange. Se li anotà que no era un militant actiu, i que tenia el càrrec de delegat local d'Informació, tot mostrant-se identificat amb "el espíritu del Movimiento". El 1943 va ser nomenat *jefe* d'Educación y Descanso de la Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos de Santa Bárbara.

23. Advocat, va ser governador civil de Tarragona del 1951 al 1961. Natural de Sama de Langreo (Astúries), a la guerra va ser voluntari a la denominada Columna Gallega, que participà en la presa d'Oviedo per les tropes franquistes, i va continuar en les banderes de la Falange Asturiana. Especialitzat en assumptes socials a la postguerra, ocupà diversos càrrecs com la Vicesecretaria d'Ordenació Social, procurador a Corts i membre a la Junta Nacional de la Vieja Guardia. Quan arribà a la capital provincial era secretari nacional d'Información i de la Junta Nacional de Elecciones Sindicales. Possedí diverses condecoracions com les creus de la Campaña i de Guerra.

24. Se'l troba com alcalde segon a la remodelació de maig de 1935, a "La constitució dels ajuntaments en el Bienni Negre (1934-1935)", a *Bolduc. Butlletí Cultural Informatiu de l'Arxiu General de la Diputació de Tarragona*, 5, segon semestre, 2008.

25. Alguns dirigents falangistes de pes aprofitaren el viatge per fer gestions prop de directors generals i ministres per desencallar temes, amb la aquiescència i complicitat del governador civil. Va ser el cas de l'alcalde de Reus Joan Bertran. *Reus. Semanario de la Ciudad*, 31 octubre 1953.

26. TUSELL, J. (1984): *Franco y los católicos*. Alianza. Madrid.

27. Aquesta relació i les que seguiran van ser publicades al *Boletín del Movimiento de Falange Tradicionalista y de las JONS*, 1954.

28. La llista dels assistents a Madrid s'amplià amb persones de la delegació provincial, com Enric Brull Figueras, Valentí Monte Ortea, Francesc Aromir Torrellas, Enric Olivé Martínez, Antonio Izquierdo Portocarrero, Joan Noguera Salort, Agustí Martí Pla, Cándid Jornet Batalla, Ramon García Rubio, Juan de la Cruz Cuadrada Gómez, Fernando Goñi Bandrés, José González López, Rafel Casas Soler, Marcelo Giménez Morales, Àngel Bragado Castaños, José Sanz García, Xavier Mezquida Grau, Joan Barrera Escudero, Eduard Olivé Corts, José Ortiz Ponce, Carles Tomàs Bravo, Josep Maria Fontanilles, Joan Torres Brull, Ramon Torné Capell, Ramon Torné Safont, Emili García Ruíz, Conrad Martí Martí, Josep Esteban Hernández i Pascual Escudero Martínez. A llibres propis publicats del primer sindicalisme de diverses comarques la majoria surten ressenyats. Dos exemples: Francesc Aromir va ser un pes pesant de l'estructura sindical, era el delegat sindical provincial, president de la Junta de la Hermandad Provincial de Labradores y Ganaderos, etc.; Cándid Jornet, excaptiu, participava a la junta de la Hermandad Provincial com a *jefe* de la Sección Económica, assessor jurídic de la Casa Sindical Comarcal d'Amposta i de la Cambra Arrossera; etc.

29. La Conca de Barberà hi envià 73 persones, l'Alt Camp 77, el Baix Penedès 80, el Tarragonès 136, etc.

30. A alguns dels ressenyats s'hi fan anotacions a GAVALDÀ, A. (2011): '*Viva el Sindicato!*' *Pagesos a les Terres de l'Ebre (1939-1944)*. Diputació de Tarragona, llibre que estudiava el perfil inicial de les *hermandades* de pagesos de les quatre comarques ebrenques.

31. El 12-02-1955 va ser delegat sindical local, proposat pel *jefe* local del Movimiento, i va ser cessat el 28-04-1958.

32. Conegut com a *Pnbill*, el 1944 era dipositari i *jefe* de la Sección Económica de la Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos (HSLG).

33. Va ser delegat sindical local proposat pel *jefe* local del Movimiento, nomenat el 03-11-1950 i va cessar el 12-02-1955.

34. Conegut com *Jaume de Monchet*. El 1944 va ser dipositari de la Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos. Per la fitxa política del 1943 sabem que tenia 32 anys, casat, i que abans de la guerra era de dretes, falangista i que va estar engarjolat; que va anar a la guerra forçat pels "rojos" i que després de la guerra era delegat local d'Información. A la fitxa sindical sabem que va ser delegat sindical local a proposta del *jefe* local, nomenat el 21-11-1952 i cessat l'1-4-1965.

35. Era de *cal Xerifes*. El 1944 era *jefe* del grup del VI, de la HSLG. El 1943 la seva fitxa política, del tot insulsa, deia que abans, durant i després de la guerra era de bona conducta política —sinònim de ser de dretes—, social i privada. Indicava que en el moment del redactat era simpatitzant del Movimiento.

36. El 17-1-1957 va ser nomenat delegat sindical local i va ser cessat el 29-4-1975. Per aquest càrrec va ser avalat pel *jefe* local del Movimiento. S'indica també que va ser alcalde i *jefe* local.

37. A la fitxa sindical s'assenyala que va ser nomenat delegat sindical local, proposat pel *jefe* local del Movimiento, el 14-9-1949 i que va ser cessat el 17-1-1957.

38. De *ca Narcís* va ser dipositari i *jefe* de la Sección Económica de la HSLG el 1944. La fitxa política del 1943 assenyala que abans de la guerra era conceputat com persona de bona conducta sense que se li conegués haver pertanyut a cap partit. A la guerra es va mostrar partidari de la Causa Nacional. A la postguerra s'afilià a FET y de les JONS.

39. Conegut com *Josep de Vidal* era *jefe* del grup del Cereal de la HSLG el 1944. Fill d'Antoni i de Cinta, pagès, de 44 anys d'edat, era casat. La fitxa política del 1943 per l'entrada a la junta de la Hermandad digué d'ell que abans de la

guerra estava afiliat a Falange Española, partit que va ser l'embrió de la futura FET y de les JONS, amb una excel·lent conducta moral, social i religiosa. A la guerra s'hi anotà que conservà els mateixos ideals, essent un entusiasta partidari de la Causa Nacional, de la qual feia "intensa propaganda". Evacuada la localitat pels republicans s'amagà, per passar-se a l'Espanya dels revoltats quan aquests arribaren a la població. El març de 1939 s'afilià a FET y de les JONS, havent passat la depuració reglamentària de manera favorable, amb carnet definitiu de militant pel Tribunal Provincial de Depuració.

40. Conegut com *Pere de Costa* va ser nomenat *jefe* de la Sección Asistencial de la HSLG el 1944. De 26 anys, era pagès i vivia al carrer de la Cruz. A la fitxa política s'hi anotà que abans de la guerra estava afiliat a Falange Española, essent-ne un membre destacat, considerat de bona conducta social, moral i religiosa. A la guerra mantingué els mateixos ideals, es va incorporar a l'exèrcit republicà per lleva, però a la primera oportunitat es passà als sollevats, tot enquadrant-se voluntàriament a una bandera de la Falange. S'hi afegia que reunia condicions d'excombatent. Un cop llicenciat de l'exèrcit, el març de 1940 s'afilià a FET y de las JONS, i es mostrà en el moment del redactat de l'informe identificat amb l'esperit del Movimiento, amb excel·lent conducta en tots els sentits.

41. Consta com a delegat sindical local, i ocupa també el càrrec de *probombre* de la HSLG.

42. Va ser nomenat delegat sindical local en data indeterminada i va ser cessat el 23-02-1949. Havia estat proposat pel *jefe* local de la Falange.

43. El 1944 era el *jefe* del grup fusteria de ribera i comerç de la fusta, del Gremi Sindical Comarcal de Fusters de Móra d'Ebre. L'informe personal emès el 1943 assenyalava que molt abans de la guerra era militant actiu de la Comunió Tradicionalista, d'excel·lent conceptualització religiosa. S'indica que a les eleccions del febrer del 1936 votà la candidatura de dretes. En sobreviure a l'*Alzamiento* fou perseguit pels republicans, i fou multat diverses vegades i amenaçat al considerar-lo element perillós a la causa. Des de la *Liberación* constava afiliat a la FET y de las JONS, i continuava observant una immillorable conducta en tots els aspectes.

44. El 1944 era *jefe* del grup de pintors i decoradors, del Gremi Sindical Comarcal de Construcció de Móra d'Ebre. En la fitxa política del 1943 s'hi anotava que abans del Glorioso Movimiento Nacional se'l considerava persona de bona conducta i simpatitzava amb els partits de dretes. En el moment de redactar la fitxa seguia la mateixa norma de vida.

45. El seu germà Antoni era síndic del Gremi Sindical Comarcal de proveïdors de llet de Móra d'Ebre, el 1944.

46. A instàncies del *jefe* local del Movimiento va ser nomenat delegat sindical local el 28-4-1949 i va ser cessat el 6-9-1961.

47. Un germà seu, Manuel, el 1943, era *jefe* de la Sección Asistencial i de la junta de l'Oli de HSLG.

48. A la fitxa política no posa el segon cognom, per la qual cosa el posem amb reserves. Proposat pel *jefe* local del Movimiento va ser nomenat el 10-7-1945 com a delegat sindical local, i va ser cessat el 18-02-1949.

49. L'1-6-1953 va ser nomenat delegat sindical local a proposta del *jefe* local del Movimiento, i va ser cessat el 31-1-1959.

50. Ramon de *cal Baster* era *jefe* de la secció de l'Obra Asistencial de la HSLG. El juny del 1943 tenia 19 anys, solter, fill de Felip i Enriqueta, comptable. Amb anterioritat a la guerra era catalogat d'immillorables antecedents en la conducta políticossal i religiosa. A la guerra seguí amb el mateix tarannà. A la postguerra s'afilià a FET y de les JONS, amb una actuació "de celo y disciplina sin regatear sacrificios" en benefici del partit.

51. Nomenat el 10-07-1951 delegat sindical local a instància del *jefe* local del Movimiento, va ser cessat el 30-03-1963.

52. El seu germà Josep el 1944 era el secretari sindical local.

53. Al Gremi Sindical Comarcal de Proveïdors i Exportadors de carn de Móra d'Ebre hi consta Antonio Margalef sense el segon cognom. Si fos aquest sabem que abans del G.M.N. era persona d'ordre, i se li desconeixen antecedents polítics. El 1944 està considerat com a persona de bona conducta.

54. Sobre aquesta persona i altres, el 1961 el mestre Juan Luis de Lara Jiménez, falangista molt combatiu, en un tema polític d'abast local escriví a Francesc Aromir, Delegat Provincial de Sindicats i a Julio Martínez Rocas, *subjefe* provincial del Movimiento informant de com els considerava. Respecte a José Borrell indicava que era exregidor, des del mes de gener "sin antecedentes falangistas", amb una vida personal, familiar, "plagada d'enredos".

55. El referit mestre falangista —de Lara Jiménez— en la missiva denunciadora al delegat provincial de Sindicats i al *subjefe* provincial del Movimiento informant de la província indicava que Joan Borrell, germà de Joan, en aquell moment —maig del 1961— era regidor, "con antecedentes falangistas". El catalogava instrumentalitzat pel seu germà Joan "para que no le vea tanto el plumero".

56. Va ser dipositarí i *jefe* de la Sección Económica de la HSLG. La fitxa política de juliol de 1943 assenyalava que era fill del poble, casat, de 41 anys, d'ofici perruquer. D'abans de la guerra se li feia constar que pertanyia al bloc de dretes, de marcades creences religioses, qualificat com de bona conducta en tots els aspectes. A la guerra fou perseguit, i fou forçat a treballar en benefici del Comitè.

57. De *ca l'Àngela*. A la fitxa de l'agost de 1943 apareix que era natural de Barcelona, casat, de 30 anys d'edat, pagès. D'abans de la guerra s'hi anotà que era d'ideologia dretana, "entusiasta propagandista" i d'irreprotxable conducta social i

A. Gavaldà

moral, així com d'arrelades creences religioses. A la guerra, amb aquests antecedents, va ser castigat a treballs forçats per part del Comitè "de aquella localidad", entenent que es refereix a la ciutat comtal. Després de la guerra, el febrer de 1939 ingressà a la Legió. Era afiliat a FET y de les JONS. El 1944 era *jefe* local de l'O.S. Educación y Descanso de la HSLG.

El mestre Juan Luis de Lara Jiménez, falangista, informava Aromir, i Martínez Rocés, el 5 de maig de 1961 sobre Juan Vall, alcalde pedani, en temes personals duríssims, en referència a tractes amb el seu pare i germà, i en temes amorals.

58. El franquista SOLÉ CARALT, J. (1961): *Diálogos con un aldeano: luchas íntimas de la generación del 1936*. Sugrañes. Tarragona.

59. Més detalls a DÍAZ HERNÁNDEZ, O. (2008): *Rafael Calvo Serer y el Grupo Arbor*. PUV. València.

60. GIRÓN DE VELASCO, J.A. (1994): *Si la memòria no me falla*. Editorial Planeta. Barcelona.

61. PÉREZ, A.: "El Congreso de FET y de les JONS de 1953", *Rastro de la Historia*, 11, juliol de 2002.

62. *Arriba*, el diari de la Falange de Madrid, sempre parlà de 200.000.

63. HERNÁNDEZ BURGOS, C.: "Primavera azul...". *Op. cit.*, 2012/1.